

BALASSA PÉTER

Sándor Iván meditációi a regényről*

RECENZIO ÉS KÖSZÖNTÉS

Sándor Iván esszékötete (*Rocinante nyomában*) meditációkat tartalmaz a regény műfajáról, amely az író utóbbi negyedszázadában legfontosabb kifejezőmódja lett. Az 1976-ban megjelent *A futár óta A szefforiszi ösvény* a nyolcadik. Írja is egy helyen e műhelynaplóban, hogy az esszé és regény a két legközelebbi megszólalásmódja. A Rocinante-könyv nyolc írást közöl, közöttük három interjú (Budai Katalinnal, Dérczy Péterrel, Füzi Lászlóval). Sándor Iván sok helyen jelzi, hogy nem regényelméleti, tudományos értekezést ír, hanem – tegyük hozzá – alapos, elméletileg gazdag háttérrel bíró, elmélkedő esszét, valóban kísérleteket, amelyek azonban nem a semmibe vesznek. Tétjük a saját írói tapasztalatokon átszűrt regénybefogadási, olvasási stratégiák és következtetések rendszerezése, ívek megrajzolása és összegzése. Korszaka elsősorban a 20. századi modernitás, de kiindulópontja egy négyszáz évvel ezelőtti nagy kezdőpélda, a *Don Quijote*. Könyvének jólesően és szelíden összetartott egységét paradox módon éppen a Rocinante-metafora végigbaktatása, tartott és engedett gyeplő-technikája biztosítja. Egy helyen így ír róla: „A regény mítoszt hordozó lehetőségéről, mint szimbólumjel él bennem, hogy az elmúlt századvégen a Rocinante nyomában haladók egyike felfedezte, hogy Don Quijote helyén már Sancho ül a nyeregben... Eltelt azóta egy évszázad. Rocinante nyergében ma mintha Dulcinea ülne. Miért? Mert ő az, akiről nem tudjuk, ki is, azt sem tudjuk, hogy van-e valójában, vagy nincs...” E metaforával Sándor Iván hitet tesz az út, mint egyetlen lehetőség és adottság mellett, ugyanakkor elvet mindent, ami az út *von*al dogmatikája, doktriner elméletiessége volt és lehetett. Az elmélet, amelyre bőven hivatkozik és amit alkotó módon alkalmaz, inkább csöndes lovaglás, zötykölődő kóborlás és otthon-keresés – ez a könyv szép megerősítése ennek a belátásnak. Az utazás-metafora kígyózik a ló és lovasa mögött, mellett, előtt. Csak keresés van és lehetséges, legfőképpen időleges pihenőkkel és megnyugvásokkal. Érdekes vonása ennek a műhely-kötetnek, hogy az a lovas-motívum, amely annyiszor vált Sándor Iván regényeinek főmotívumává, milyen termékenyen éltethető egy nem-fikciós közegben is. Vagy tévednénk, és úgy áll a dolog, hogy a regényről mint a végső bizonyosságok nélküliség, az ontológiai bizonytalanság olykor mítikus fikciójáról is mint egy fikciós metaforákban tud nyilatkozni a gyakorló fikcionalista? Alighanem igen, anélkül, hogy a szerző beleveszne a lírizáló, nárcisztikus, nagyot mondó esszényelv útvesztőjébe. Folytatva a metaforát (hiszen a modern irodalomelmélet jeleseitől is tudjuk: a metafora végtelenülő és leállíthatatlan vonása is lehet a nyelvnek, a tovább-írhatóság jegyében): a lovaglás, a Rocinante-vel való viszonytagságos, bensőséges, beszélgető *liaison* nem kaotikus, nem labirintusban való ügetés, hanem a racionális kétely és tanácstalanság nagyon is ésszel és szívvel ellenőrzött „meglovagolása”. Am még egy metafora is ki tud merülni (legalábbis az enyém), így visszatérek a könyv bemutatásához.

* Szeretettel köszöntjük Sándor Ivánt, kedves szerzőnket, 70. születésnapja alkalmából.

A Don Quijote-alakzat mint kezdet íve a Proust-regényformában találja meg modern párját, melyet Sándor Iván a legtermékenyebb hozadékgyűjtemények egyikének tekint. Meditatív elemzése vissza-visszatérő majd' mindegyik írásában, *A veszendő személyiség nyomában* pedig teljes egészében róla, illetve a 20. századvég regényeire gyakorolt poétikai, stiláris, szemléleti hatásáról szól. A kötet egyik legtermékenyebb, legnyitottabb darabja ez, amelyet egyenesen taníthatónak, oktatási alapanyagként is el tudnék képzelni. Ebből a szempontból figyelemre méltó, egyébként az író egész életművét jellemző mértékletesség, ami a modern és a posztmodern közötti dinamikus egyensúlyozást illeti: ebben a vitában a komplementaritás és a kölcsönös korrekció mellett voksol, ami alighanem a lehetséges produktív kiút volna a fölöslegesen egymást kioltó szembeállítások útvesztőjéből. „...a regényutazásban nincsenek szakaszhatárok, ahol egy tantusz bedobásával lehet továbblépni: folyamatok és folyamatosságok hatnak minden újdonságon belül és mögött. (...) A Világ-Személy, a Olvasó Személy, a Regény Személy osztódása, fölmozsolódása: közös, együtt, egymásra hatva *történik* meg.” Ez utóbbi mondat a *Rocinante nyomában* című fragmentumsorozatból való, amely a könyv talán legattraktívabb, tudatosan „szétírt” tapasztalat- és meditáció gyűjteménye arról, hogyan olvas-gondol regényt a regényíró, az egyetlen kötet-rész, amely stilárisan és ritmikailag is leképezi a lovaglás kiszámíthatatlan és irányított mozgását, játékát.

Miközben Sándor Iván – ironikusan szólva – lehetséges tanulóként végigbaktat a kortárs regénypoétika és narratológia néhány jellegzetességén, a decentrált egótól a nyelvi, verbális kifejezhetőség korlátosságán át az idő- és történetvesztésig, mindvégig megőrzi, éppen a Cervantes-Proust összefüggéshez való ragaszkodás révén, tehetségének egyik legfőbb erényét (legalábbis számomra ez a minősítés adódik), nevezetesen a historikus szemléletet, a történelmi kérdésfeltevésekhez való hűségét. Ez azért vonzó, sőt példás, mert aki időben, változásban, romlás és gyarapodás kettősségeiben mintegy elveszejtí saját centrumát, és képes lemondani az evilági örökkévalóság illúziójáról, éppen hogy az az életpárti ember, a folytathatóság, a „tovább!” bizakodója. Az én-szerény a bátor, s számomra ez az etosz Sándor Iváné, keveseké, ami egyben jelesül regényírói, történetmondó etosz, egy jellegzetesen hozzátartozó magatartás-mozdulat, egy olyan szemléleti gesztus, amely felismerhetővé teszi. A nagybetűk, a nagy hang, a nagy kép ellentéte, vagyis az ő személyiségstílusa teszi maradandóvá elmélkedéseit. És erre a teljesítményre éppen azáltal képes, hogy mintegy sorsszerűen hagyta átadni magát a történelem melankóliájának, annak, ami minden „regényesen” vizsgálódó ember, legyen az író, tudós, esszéista, olvasó, nem könnyű, de nem is bizalom nélküli tulajdona. Ez Sándor Iván sajátos és közismerten nagylelkű, e kötetben is megtapasztalható kollegialitásának (kollegialitás az iránt, ami történik velünk, és amit mi magunk idézünk elő) a mélyebb vonatkozása. A fikció, a narratíva világán belül, mely szavakat voltaképpen mindig többes számba kéne tenni, a könyv a feltöredezettséget is mondja többek között, mindezen belül lovagol tehát élénk a történelem(történetek) ezerarcú, megfoghatatlan itt-lévő szelleme, melyre ez a baráti-kollegiális meditációs szubjektum, ez az író-médium oly fogékony. Kvalitásainak szinte hasonlíthatatlan és besorolhatatlan egyensúlyossága, ám drámaiságot semmiképpen sem nélkülöző lélegzése méltán vívhatja ki a közfigyelmet, a közmegbecsülést, a csendes és megújító szellemi örömök jegyében. Mindezzel csupán a tárgyszerűség igaz álcájában, játékaival a magam módján felköszönteni, megköszönteni akartam e jelentékeny és mindig újra a kezdetén álló életmű szerzőjét, a hetvenéves Sándor Ivánt. Mindenek előtt és után: köszönet és „hogyan volt”!